

KRONIKA

Konferencja „Książka i biblioteki na przestrzeni wieków”, Katowice 23 V 2018 r. – sprawozdanie

23 V 2018 r. odbyła się w Katowicach ogólnopolska konferencja pt. „Książka i biblioteki na przestrzeni wieków”. Jej organizatorem był Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Śląskiego (IBiIN UŚ), a współorganizatorem Centrum Informatyki Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach, które gościło uczestników w swoim pięknym gmachu.

Konferencja została poświęcona historii książki, prasy oraz instytucjom rynku książki. Dobór tematów był nieprzypadkowy. W tym bowiem roku jubileusz pracy naukowej i dydaktycznej obchodziła profesor Danuta Sieradzka, wieloletni pracownik IBiIN UŚ, kierownik Zakładu Historii Książki i Bibliotek, której głównymi zainteresowaniami badawczymi są przede wszystkim historia książki, prasy oraz drukarstwa, ze szczególnym uwzględnieniem tych zagadnień w odniesieniu do Śląska. Jubilatka z dużym powodzeniem podejmuje w swoich badaniach także problematykę polonijną. Organizatorzy chcieli więc odzwierciedlić zainteresowania naukowe Pani Profesor w tematyce referatów zaprezentowanych w trakcie konferencji. Obrady podzielono na cztery sesje: trzy obejmujące wystąpienia uczestników oraz jubileuszową.

Pierwsza sesja dotyczyła książki, a w jej ramach wygłoszone zostały trzy referaty. Rozpoczęło ją wystąpienie Andrzeja Wałkowskiego reprezentującego Katedrę Informatologii i Bibliologii UŁ. Razem ze Zbigniewem Domżałem (Uczelnia Nauk Społecznych w Łodzi) przygotowali referat pt. *Dzieje, wydarzenia i postaci historyczne w oczach szarych mnichów. Przeszłość w piśmiennictwie klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku*. Analizując podstawę źródłową w postaci rękopisów, które dostępne były w bibliotece klasztoru cystersów w Krakowie-Mogile, ale także w Bibliotece Książąt Czartoryskich autorzy ukazali zainteresowania historiograficzne zakonników.

Następnie głos zabrała Stanisława Kurek-Kokocińska (Katedra Informatologii i Bibliologii UŁ), która w wystąpieniu *Przepisy savoir-vivre'u dotyczące książki. Rekonesans badawczy na podstawie wybranej literatury, opisującej*

zasady etykiety towarzyskiej, opublikowanej w latach 30. XX w. oraz współcześnie, zaprezentowała, jak opisywano i przedstawiono w niej zalecenia i sposoby taktowania tak ważnego przedmiotu, jakim jest książka.

Ostatni referat w tej sesji wygłosiła Agnieszka Fluda-Krokos z Instytutu Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Dotyczył *Katalogów ekslibrisów jako źródła do badań*. Autorka przeanalizowała w nim współczesne publikacje zawierające interesujące ją materiały, przygotowywane przez różnego typu instytucje. Wskazała, jakie dane dotyczące ekslibrisów można w nich znaleźć. Zwróciła także uwagę, w których dyscyplinach katalogi ekslibrisów mogą być przydatne w badaniach, dowodząc ich wartości źródłowej m.in. dla historyków sztuki, książki czy kulturoznawców.

W sesji drugiej wygłoszono trzy referaty dotyczące zagadnień prasoznawczych. Aleksandra Lubczyńska z Instytutu Dziennikarstwa i Informacji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach zapoznała zgromadzonych z *Pismami dla ludu wydawanymi przez Narodową Demokrację i ich rolę na wybranych przykładach (do 1914 roku)*. W wystąpieniu podjęła temat czasopism przeznaczonych dla włościan, a publikowanych przez endecję. Według referentki miały one na celu nie tylko szerzenie ideologii narodowo-demokratycznej, ale przede wszystkim rozbudzenie wśród ludu chęci podjęcia działalności prospołecznej i patriotycznej. W analizowanych przez autorkę tytułach znalazły się więc obok treści politycznych także teksty upowszechniające wiedzę z różnych dziedzin.

Z kolei Izabela Olejnik (Biblioteka Politechniki Łódzkiej) przedstawiła referat pt. *Międzywojenna prasa literacka w Łodzi w języku jidysz – próba charakterystyki*. Jak podkreśliła referentka, w Łodzi w analizowanym okresie ogółem dostępnych na rynku było ok. 17 tytułów z tego nurtu. Niektóre z nich ukazywały się tylko przez jakiś czas, ale były też i takie, które okazały się ważnym elementem międzywojennego rynku wydawniczego. W wystąpieniu przeanalizowano wybrane tytuły prasy literackiej w języku jidysz, przedstawiając ich historię. Prelegentka podjęła także próbę określenia celów, jakie przyświecały założycielom tego typu wydawnictw.

Sesję zamknął referat Danuty Domalewskiej, w którym autorka podjęła się analizy *«Przeglądu Ekonomicznego» Polskiego Towarzystwa we Lwowie na tle wybranych czasopism z zakresu nauk społeczno-gospodarczych okresu międzywojennego*. Według obliczeń Autorki w latach 1918-1939 na terenie Polski wydawano ok. 300 tytułów reprezentujących czasopiśmiennictwo społeczno-gospodarcze. Jednak głównym tematem wystąpienia było porównanie czterech periodyków z tytułowym „Przeglądem Ekonomicznym”. Prelegentka zestawiała ze sobą między innymi częstotliwość i wydawców tych czasopism. Oprócz tego zarysowała historię ich ukazywania się, scharakteryzowała

cele przyświecające ich powstaniu oraz omówiła poruszaną na ich łamach tematykę.

Specjalną sesję poświęconą działalności D. Sieradzkiej z okazji jubileuszu jej pracy naukowej otworzyły referaty zaproszonych gości: Marii Kalczyńskiej oraz Jacka Puchalskiego, którzy poproszeni zostali przez organizatorów o wygłoszenie krótkich wystąpień, związanych z jednym z obszarów zainteresowań naukowych Jubilatki – tematyką polonijną. Jako pierwsza zabrała głos M. Kalczyńska, omawiając „Kresowiaka: Biuletyn Informacyjny Związku Żołnierzy Kresowych w Niemczech” (1959-1984?). Z kolei J. Puchalski podjął się zreferowania tematyki i stanu *Współczesnych badań nad zbiorami polskimi, polonijnymi i polonikami przechowywanymi za granicą*. Następnie wystąpiła Teresa Wilkoń, która zaprezentowała przygotowaną przez Irenę Sochę laudację na cześć Jubilatki. Przedstawienie dorobku naukowego i dydaktycznego oraz zasług profesor Sieradzkiej było wstępem do pisemnych i osobistych gratulacji oraz życzeń złożonych Jubilatce m.in. przez Jego Magnificencję Rektora UŚ, Dziekana Wydziału Filologicznego UŚ, pracowników i studentów IBiIN UŚ, przedstawicieli ośrodków kształcenia bibliotekarzy z całej Polski oraz instytucji muzealnych województwa śląskiego, z którymi Pani Profesor współpracowała. Głos zabrała także sama Jubilatka, dziękując wszystkim zgromadzonym za życzenia i miłe słowa.

Ostatnia sesja poświęcona była problematyce związanej z działalnością instytucji rynku książki i obejmowała sześć referatów. Otworzyło ją wystąpienie Agnieszki Łakomy-Chłosty (IBiIN UŚ) pt. *Działalność wydawnicza i introligatorska Wiener Werkstätte*. Spółdzielnia Produkcyjna Rzemieślników Artystycznych (Warsztaty Wiedeńskie – WW) działała na początku XX w. i nawiązywała do ruchu *arts and crafts*. Zajmowała się różnymi dziedzinami sztuki użytkowej, w tym grafiką oraz oprawami książkowymi. W wystąpieniu zwrócono uwagę na typy publikacji, które powstały w pracowni WW, a także zaprezentowano przykłady skórzanych opraw, które projektował przede wszystkim Josef Hofmann, a wytwarzali je najlepsi wiedeńscy introligatorzy.

Wystąpienie Sylwii Bielawskiej (Biblioteka i Wydawnictwo Uczelniane Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu) dotyczyło *Zapomnianych wydawnictw – działalności wydawniczej państwowych wyższych szkół zawodowych*. Autorka pokrótce przedstawiła genezę nowego typu uczelni publicznych, które wprowadzono do systemu szkół wyższych w 1997 r. Następnie podkreśliła, że podejmowany przez nią temat nie doczekał się jeszcze wyczerpującego opracowania naukowego, a literatura przedmiotu jest bardzo uboga. Przede wszystkim zwróciła uwagę na problemy, które w jej opinii wymagają podjęcia studiów i mogą okazać się interesujące dla badaczy. Ukazała także, jakie zadania stoją przez państwowymi

wyższymi szkołami zawodowymi w zakresie zapewnienia większej dostępności do publikowanych przez nie wydawnictw.

Tematykę związaną z działalnością bibliotek w ramach ostatniej sesji otworzył referat Agnieszki Lubery (Muzeum Narodowe w Krakowie – Biblioteka), która przedstawiła postać *Ignacego Wolskiego – zapomnianego ofiarodawcy Muzeum Narodowego w Krakowie – i jego kolekcję biblioteczną*. Omówiła typy darów, które przekazane zostały do muzeum – m.in. medale pamiątkowe, zbiory rycin, okazy drobnej rzeźby, guziki mundurowe, mapy i plany miast, teki z wycinkami prasowymi oraz rękopisy, a także tematykę księgozbioru ofiarodawcy. I. Wolski był jednym z pierwszych darczyńców krakowskiej placówki, a jego hojny dar nie został jeszcze w pełni opracowany.

Następnie głos zabrała Katarzyna Żák-Caplot (Biblioteka Muzeum Warszawy). Jej referat poświęcony był *Dziejom Biblioteki Muzeum Warszawy i jej kolekcji do końca lat 80. XX wieku*. Swoje wystąpienie rozpoczęła od przedstawienia genezy muzeum i jego działalności. Potem opisała wybrane kolekcje, które znalazły się w zbiorach tej jednostki, podając kiedy i w jaki sposób zostały jej przekazane oraz co wchodzi w ich skład. Omówiła m.in.: zbiory rapperswilskie, Bibliotekę Ogólnopolskiego Szkolnego Komitetu „Odbudowujemy Warszawę”, zbiory Państwowej Biblioteki „Odbudowujemy Warszawę” przy Państwowej Bursie Szkół Artystycznych w Warszawie oraz Towarzystwa Burs i Stypendiów Rzeczypospolitej Polskiej – Centralnej Biblioteki w Warszawie, a także Bibliotekę Ligi Morskiej i Kolonialnej – Dział Wychodźstwa.

Przedostatni referat dotyczył *Oferty edukacyjnej Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Józefa Lompy w Katowicach w latach 2008-2018*. Analizy tytułowego zagadnienia podjęła się Anna Marcol z tej placówki. Referentka na początku przedstawiła podstawy prawne funkcjonowania bibliotek pedagogicznych w Polsce, a potem przeszła do omówienia działań podejmowanych przez katowicką PBW, takich jak: konferencje, szkolenia i spotkania, lekcje i zajęcia edukacyjne, konkursy, ekspozycje i wystawy, a także wydawnictwa.

Wystąpienie Bartłomieja Legisa (IBiIN UŚ) nosiło tytuł *Idee, które przetrwały 400 lat – Sir Thomas Bodley i dzieje Biblioteki Bodlejańskiej* i zamknęło konferencję. W centrum zainteresowania referenta znalazła się zarówno postać Thomasa Bodleya (1545-1613) jak i jego działalność, która doprowadziła do rozwinięcia się otwartej przez niego w 1602 r. głównej księżnicy Uniwersytetu Oksfordzkiego. Śmiałe idee realizowane przez Bodleya, do dziś mogą stanowić wzór dla współczesnego bibliotekarstwa.

Choć wydaje się, że problematyka związana z historią książki, prasy i instytucji rynku książki cieszy się obecnie mniejszym zainteresowaniem wśród

naukowców, liczba prelegentów uczestniczących w wydarzeniu zorganizowanym przez IBiN UŚ pokazała, że warto podejmować tego typu tematykę, również na forum konferencji naukowych.

Agnieszka Łakomy-Chłosta
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, Uniwersytet Śląski w Katowicach,
Katowice, Polska
a.lakomy@interia.pl
ORCID 0000-0002-0024-0691

Konferencja „Zbiory specjalne w bibliotekach polskich a problematyka cyfryzacji”, Książnica Pomorska im. St. Staszica w Szczecinie, 24-25 V 2018 r. – sprawozdanie

W maju 2018 r. w Książnicy Pomorskiej im. S. Staszica (KP) w Szczecinie odbyła się III ogólnopolska konferencja naukowa poświęcona zbiorom specjalnym. Konferencja, organizowana cyklicznie przez Książnicę od 2013 r., tym razem poświęcona była zastosowaniu różnego rodzaju narzędzi cyfrowych do gromadzenia, opracowywania, upowszechnienia i ochrony zbiorów specjalnych. Została ona zorganizowana w ramach programu „Wyposażenie w nowoczesny sprzęt Zachodniopomorskiej Książnicy Cyfrowej w Szczecinie” współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach działania 8.1, oś priorytetowa VIII Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 w wysokości 2 741 005,32 zł (całkowita wartość: 3 973 222,47 zł). Jako pierwszy – po przywitaniu uczestników przez dyrektora Książnicy, Lucjana Bąbolewskiego – głos zabrał Tomasz Jurszewicz, informatyk KP, koordynator odpowiedzialny za Zachodniopomorską Książnicę Cyfrową, przedstawiając założenia oraz realizację unijnego projektu.

Sesje naukowe rozpoczął referat Aleksandry Ciešlar, wicedyrektor BJ w Krakowie, która omówiła projekt „Patrimonium – digitalizacja i udostępnienie polskiego dziedzictwa narodowego ze zbiorów Biblioteki Narodowej oraz Biblioteki Jagiellońskiej”, realizowany w latach 2017-2020 wspólnie przez BN w Warszawie (pomysłodawcę i głównego beneficjenta) oraz BJ. Ze zbiorów książki krakowskiej zdigitalizowanych zostanie 348 734 obiektów – 5500 rękopisów, 10 000 starych druków, 550 arkuszy map, 50 atlasów,

2000 fotografii i rycin, 4000 druków muzycznych, 13 740 numerów czasopism konspiracyjnych, 1046 druków ulotnych, 1672 afisze oraz 310 176 czasopism. Udostępniane one będą w bibliotece cyfrowej POLONA. Kolejny prelegent, Jacek Soszyński z Instytutu Historii Nauki PAN, przedstawił funkcjonowanie platformy *manuscripta.pl*, rozwijanej od października 2017 r. w ramach projektu NPRH, którego jest kierownikiem. *Manuscripta.pl* to internetowa baza danych; celem jej twórców jest zgromadzenie informacji o wszystkich średniowiecznych rękopisach przechowywanych w zbiorach polskich – tak w dużych bibliotekach, jak i mniejszych ośrodkach i instytucjach. Projekt obejmuje zarejestrowanie nie tylko rękopisów *sensu stricto*, ale także tzw. makulatury rękopiśmiennej, np. scyzur, kart manuskryptów użytych do oprawy książek drukowanych i rękopiśmiennych i nadal funkcjonujących jako takie. Pierwszą sesję zamknęła prezentacja Sonii Rzepki z Zakładu Zbiorów Muzycznych BN w Warszawie, która opowiedziała o niektórych założeniach projektu „e-usługa Omnis” finansowanego przez Centrum Projektów Polska Cyfrowa w ramach Działania 2.1 „Wysoka dostępność i jakość e-usług publicznych” drugiej osi priorytetowej Programu „Polska Cyfrowa 2014-2020”. Wśród przedstawionych przez nią narzędzi, z których użytkownik będzie mógł korzystać na tej platformie, znalazła się m.in. multiwyszukiwarka OMNIS umożliwiająca przeszukiwanie internetowych katalogów bibliotecznych wszystkich polskich instytucji oraz „Polona w Chmurze dla naukowców” umożliwiająca pracę naukową na wielu poziomach.

Dwa pierwsze referaty następnej sesji poświęcone były cyfryzacji w badaniach proveniencyjnych. Dorota Sidorowicz-Mulak z ZNiO przedstawiła genezę współpracy międzybibliotecznej (NUKAT, CERL, wrocławska konferencja „Książka dawna i jej właściciele – stan badań, opracowanie, perspektywy” z 2016 r.), która doprowadziła do powstania Proveniencyjnej Grupy Roboczej, nieformalnego towarzystwa zrzeszającego specjalistów z zakresu badań proveniencyjnych dawnych książek. Celem Grupy jest stworzenie ogólnopolskiej bazy właścicieli i znaków własnościowych. Kolejna prelegentka, Agnieszka Franczyk-Cegła z ZNiO, zaprezentowała zgromadzonym bazy proveniencyjne dostępne on-line (ich zalety, wady, historię, perspektywy), dokonując ich typologizacji: międzynarodowe – gromadzące dane proveniencyjne książek z terenu wielu krajów; narodowe – obejmujące proveniencje książek przechowywanych na terenie jednego kraju; lokalne – proveniencje książek z jednej instytucji. Systematyzacją platform cyfrowych zajęła się także następna prelegentka, Aleksandra Skiba, reprezentująca KP. W referacie *Polskiej biblioteki cyfrowej portret własny* podjęła kwestię nazewnictwa bibliotek cyfrowych zaliczając samo pojęcie do chrematonimów ideacyjnych, to jest do nazw przedsięwzięć kulturowych, które funkcjonują dla dobra społeczeństwa, nie przynosząc dochodu. Na przykładach pokazała

uzus tworzenia nazw bibliotek cyfrowych w Polsce, dowodząc, że dominują te topograficzne, których funkcją jest łatwa identyfikacja platformy cyfrowej z instytucją ją obsługującą (np. nazwy miast – Radońska Biblioteka Cyfrowa, województw/regionów – Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa, a nawet akwenów – Bałtycka Biblioteka Cyfrowa).

Sesję przedpołudniową zamknęła prezentacja przedstawiciela Wydawnictwa Naukowego PWN, Zbigniewa Mellera, który nakreślił zgromadzonym zalety produktu informatycznego oferowanego przez wydawnictwo IBUK Libra.

Podczas trzeciej, popołudniowej, sesji uczestnicy konferencji usłyszeli referaty dotyczące upowszechniania w sieci rękopisów, ekslibrisów oraz zbiorów specjalnych instytutów badawczych. Renata Wilgosiewicz-Skutecka z BUP przedstawiła pierwsze próby tworzenia w bazie lokalnej biblioteki opisów bibliograficznych manuskryptów z wykorzystaniem formatu MARC21 dla książki – format MARC21 dla rękopisu nie istniał; obecny projekt przygotowany w 2017 r. przez Krystynę Sanetrę, wicedyrektor BJ ds. rozwoju, jest na etapie konsultacji ze specjalistami z różnych bibliotek w Polsce. Prelegentka przedstawiła na przykładach trudności oraz kwestie sporne wynikię w trakcie prac katalogowych oraz sposoby ich rozwiązywania. W kolejnym referacie Agnieszka Fluda-Krokos (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) omówiła problematykę ekslibrisu w polskich kolekcjach cyfrowych, rozpoczynając od krótkiego przypomnienia etymologii, najstarszych i najbardziej znanych ekslibrisów, badań na znakami własnościowymi tego typu oraz ich zbiorów w Polsce. W referacie zaprezentowała rezultaty kwerend prowadzonych w bibliotekach cyfrowych, gdzie odnaleziono 4311 obiektów scharakteryzowanych jako „ekslibris”. Ponad połowę z nich (51%) opisano jako grafikę, a największym dostawcą danych jest Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa. Trzecia część referatu opisywała standardy i sposoby katalogowania ekslibrisów w sieci: format MARC21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu ikonograficznego, DublinCore oraz bazę MONA.

Inny rodzaj zbiorów specjalnych oraz konieczność ich cyfryzacji zaprezentowały Agnieszka Klembalska z Przemysłowego Instytutu Maszyn Rolniczych oraz Anna Gałęcka z Instytutu Technologii Drewna w Poznaniu. Przedstawiły one powody, cele, sposób funkcjonowania, profil użytkowników oraz źródła finansowania planowanego repozytorium cyfrowego, obejmującego w większości (83%) zdigitalizowane zbiory specjalne tychże instytutów badawczych, stanowiące 60% wszystkich zasobów bibliotecznych: normy PN, normy branżowe, zdjęcia, ulotki instruktażowe, filmy, prace naukowo-badawcze, dane surowe, dokumentacja techniczna.

Pierwszy dzień konferencji zamknęła prezentacja przedstawicielki firmy Elibron, Moniki Król, która przedstawiła systemy zabezpieczania i ewidencji

zbiorów bibliotecznych, m.in. samodzielne stanowisko do wypożyczeń i zwrotów oraz książkomat. Po obradach uczestnicy mieli możliwość zwiedzenia Szczecina z przewodnikiem miejskim, Przemysławem Głową, który interesująco opowiedział o zabytkach miasta. Dzień zakończyła uroczysta kolacja.

Drugi dzień obrad zdominowały referaty przedstawiające przekrojowo działalność digitalizacyjną poszczególnych bibliotek polskich. Sesję pierwszą rozpoczął referat Łukasza Krzyszczuka (pracownik Działu Rękopisów BUWr, doktorant Uniwersytetu Wrocławskiego), który, zarysowawszy krótko profil i historię bogatych zbiorów rękopiśmiennych wrocławskiej księżnicy, przedstawił proces ich digitalizacji, począwszy od zaawansowanych technologicznie narzędzi używanych zarówno przy samej digitalizacji, jak i udostępnianiu, po zasady typowania manuskryptów. BUWr posiada duży i wyspecjalizowany Dział Reprografii oraz – co jest obecnie rzadkością – digitalizuje zbiory na własny koszt. Tematykę digitalizacji rękopisów podjęła także Alicja Szulc z BUP, która omówiła zbiór manuskryptów średniowiecznych tejże księżnicy w kontekście ich cyfryzacji. Kolekcja, licząca 45 rękopisów z XIII-XVI w., została zdigitalizowana w 2013 r. w ramach programu MKiDN „Dziedzictwo Kulturowe – Priorytet 6 – Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego” i jest obecnie udostępniana w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej; skatalogowano ją także w formacie MARC21 i jest dostępna w katalogu online BUP. Kolejna prelegentka, Dorota Bartnik z BUŁ, przedstawiła przebieg digitalizacji w swojej placówce z naciskiem na zbiory specjalne (stare druki i dżs), które po raz pierwszy były digitalizowane w 2009 i 2011 r. (druki muzyczne z XVIII i XIX w.; w ramach programu MKiDN „Dziedzictwo kulturowe – Priorytet 4 – Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego” oraz z dotacji Fundacji Kronenberga). W latach 2012-2017 BUŁ zrealizowała natomiast siedem projektów dofinansowanych ze środków MNiSW, które objęły digitalizację unikatowych dokumentów administracji RP i PRL z lat 1945-1970, poloników z XVI i XVII w., kolekcji druków wydanych przez Franciszka Cezarego, kolekcji „Polska szkoła plakatu na plakacie filmowym w latach 1947-1989”, inkunabułów, kolekcji „Łódzka szkoła plakatu w opozycji do propagandy, reklamy i kultury na plakatach z okresu PRL” oraz kolekcji „Historia kina światowego na XX-wiecznych drukach ulotnych”.

Tematykę starych druków w kontekście digitalizacji podjęła także referentka rozpoczynająca posiedzenie drugiej sesji – Marta Zbierańska z Biblioteki Śląskiej, która zaprezentowała najciekawsze zbiory udostępniane cyfrowo przez tę księżnicę w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej i Śląskiej Internetowej Bibliotece Zbiorów Zabytkowych, m.in. inkunabuły, XVI-wieczne druki polskie czy unikatowe w skali światowej wydanie *Kubusia Fatalisty* Denisa Diderota z 1793 r.

Kazimierz Adamczyk, Joanna Kosmeja i Edyta Szymaniak z Biblioteki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy przygotowali referat na temat działalności digitalizacyjnej tej placówki w latach 2005-2017 (przedstawiał K. Adamczyk). Część pierwsza referatu poświęcona była cyfrowemu udostępnianiu zbiorów specjalnych i czasopism. Ze zbiorów specjalnych, liczących ogółem 37 000 jednostek (m.in. 18 inkunabułów, ok. 2400 starych druków i 14 000 ekslibrisów) zdigitalizowano i udostępniono w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej wybrane obiekty z kolekcji starych druków i kartografii (np. ręcznie wykonany kolorowany plan Bydgoszczy *Lageplan der Stadt und Burg Bromberg (Bydgoszcz) mit ihren im 16, 17 und 18 Jahrhundert vorhandenen Bauanlagen*), a także 35 tytułów czasopism regionalnych (np. numery „Zniner Zeitung” z lat 1888-1918). W części drugiej autorzy zaprezentowali projekt „Pamięć bydgoszczan” – archiwum historii mówionej, które od 2011 r. gromadzi wspomnienia i relacje mieszkańców Bydgoszczy i osób związanych z miastem oraz dokumenty lub ich kopie tego dotyczące. Materiały gromadzone są w Bibliotece Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, a udostępniane na platformie cyfrowej.

Referat kolejnej prelegentki, Barbary Maresz z Biblioteki Śląskiej, podejmował kwestie digitalizacyjne z innej perspektywy – skupiła się ona na zbiorach teatralnych, które obejmują druki ulotne, rękopisy, grafikę, fotografie, pocztówki. W referacie przedstawiła i opisała najważniejsze platformy i bazy cyfrowe udostępniające informacje na temat historii teatru: polskie (m.in. internetową *Encyklopedię teatru polskiego*, która swoją premierę miała 4 XII 2015 r.) oraz zagraniczne (m.in. Czeski Instytut Teatralny czy bazę „César” teatru francuskiego XVII i XVIII w.). Na uwagę zasługuje osobna kolekcja Śląskiej Biblioteki Cyfrowej: *Biblioteka teatru lwowskiego*, zespół (1138 publikacji) wpisany w 2017 r. do Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Sesję zamknęła prezentacja Agnieszki Biernackiej-Biesiady, która przedstawiła narzędzia oferowane przez firmę Ceiba służące do ochrony i zabezpieczania zbiorów bibliotecznych.

Trzecią i ostatnią zarazem sesję rozpoczął referat Elżbiety Sroki z UŚ, która zajęła się problematyką cyfryzacji dokumentów życia społecznego, szczególnie nacisk kładąc na omówienie projektu bazy internetowej dżs-ów o wielu zastosowaniach. Krzysztof Klupp z BRacz. przedstawił natomiast projekty realizowane przez Pracownię-Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Poznaniu w latach 2013-2017, których celem było zdigitalizowanie i udostępnienie zbiorów związanych z pisarzem, m.in. projekt „Digitalizacja kolekcji XIX-wiecznych wydań książek J.I. Kraszewskiego”. Zbiory te udostępniane są w kolekcji *Kraszewsciana* w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej. Wydzieloną kolekcję przedstawiły także Małgorzata Kunczewicz i Ewa Nodzyńska (Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego) – zasób regionalistów

ze zbiorów specjalnych swojej placówki udostępniany w Zielonogórskiej Bibliotece Cyfrowej, w tym na przykład stare druki (93 pozycje z 1753 posiadanych) i pocztówki (802 pozycje z 1177; najstarsza z 1899 r.).

Wszystkim sesjom towarzyszyły żywe dyskusje o różnej tematyce, počawszy od ochrony danych osobowych w przypadku digitalizacji młodszych obiektów po najnowocześniejsze technologie używane obecnie przy digitalizacji i udostępnianiu. Materiały pokonferencyjne zostaną wydane w publikacji zbiorowej.

Agnieszka Franczyk-Cegła

Dział Starych Druków

Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Polska

agnieszka.francyk-cegla@znio.pl

ORCID 0000-0002-1231-925X

Konferencja „Bibliotheca Universitatis: пам’ять – діалог – реінтерпретація”, Lwów, 26 X 2018 r. – sprawozdanie

W dniu 26 X 2018 r. w Bibliotece Naukowej Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (BNLNU; Львівський національний університет ім. Івана Франка) odbyła się międzynarodowa konferencja „Bibliotheca Universitatis: пам’ять – діалог – реінтерпретація” (Bibliotheca Universitatis: Pamięć – Dialog – Reinterpretacja). Konferencja miała charakter jubileuszowy – zorganizowano ją z okazji 410-lecia powstania lwowskiej Biblioteki Uniwersyteckiej. Referaty naukowe koncentrowały się na następujących obszarach badawczych: biblioteka jako uniwersalne centrum informacyjne i kulturowe, zbiory i kolekcje biblioteczne, historia wydawnictw i rozprzestrzenianie się książek w Europie Środkowo-Wschodniej, czytanie jako fenomen kulturowy, nowoczesne technologie w bibliotekach. Obrady odbywały się w trzech sekcjach; dodatkowo zorganizowano w ramach konferencji dwa seminaria: „Verbum et Scriptum” oraz warsztaty bibliograficzno-historyczne. W konferencji brało udział kilkudziesięciu badaczy z ośrodków naukowych Ukrainy, Polski i Rosji.

Obrady otworzył dyrektor BNLNU, Wasyl Kmet, który w kontekście jubileuszu wygłosił wykład na temat funkcji i przyszłości bibliotek pt. *Бібліотека Франкового Університету: modus intelektualnej wolności* (Biblioteka Uniwersytetu im. I. Franki: modus intelektualnej wolności). Po wykładzie

oraz przemówieniach gości (m.in. prorektora ds. nauki, Romana Gładyszewskiego), odbyła się prezentacja katalogu *Західноукраїнська Народна Республіка в документах і матеріалах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка* opracowanego pod redakcją Jurija Lisij (BNLNU) i Mikołaja Ilkiv-Svidnickiego (BNLNU), obejmującego materiały dotyczące Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (1918-1919) przechowywane w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej.

Po zakończeniu sesji plenarnej w czytelni głównej Biblioteki rozpoczęły się sekcje panelowe. Pierwsza z nich moderowana przez Dorotę Sidorowicz-Mulak (ZNiO) i Rościsława Mielnika (BNLNU) obejmowała historię książki oraz zbiorów bibliotecznych i kolekcji. Referaty poświęcone były: źródłom do historii miast i miasteczek galicyjskich z przełomu XVIII i XIX w. zgromadzonym w zbiorach BNLNU (Rościsław Mielnik), kolekcji Michaiła Pawlika (Evangalina Chiruk, BNLNU), kwestiom konserwacji kolekcji dzieł rękopisów, starych druków i druków unikatowych im. F.P. Maksymenki przy BNLNU (Anna Sadikhodzhayava, BNLNU), przykładom niepoprawnej konserwacji zbiorów (Eugenia Ryabchun-Kabarivsky, BNLNU) oraz zbiorom inkunabułów i druków XVI-wiecznych z Biblioteki im. Gwalberta Pawlikowskiego (Agnieszka Franczyk-Cegła, ZNiO). W drugiej części obrad sekcji pierwszej omówiono: druki południowosłowiańskie z weneckiej drukarni Wukowiczów (Olga Tkaczuk, Muzeum Narodowe we Lwowie im. Andrzeja Szeptyckiego – Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького), wydania ukraińskich „bukwarów” z XVI-XVIII w. w zbiorach rosyjskiej Biblioteki Narodowej (Российская Национальная Библиотека; Julia Szustova, Moskwa), kolekcję Piotra Krausnekera w zbiorach Biblioteki Ossolineum (D. Sidorowicz-Mulak, ZNiO), działalność wydawniczą Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w latach 1828-1939 (Marta Pękalska, ZNiO), dokumenty dotyczące Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej (Jurij Lisij, BNLNU) oraz lwowiana w polskich bibliotekach cyfrowych (Agnieszka Fluda-Krokos, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie).

Sekcja druga, prowadzona przez Lesię Kupin (BNLNU) i Małgorzatę Kowalczyk (UMK), skoncentrowana była na zagadnieniach dotyczących biblioteki jako centrum naukowego, informacyjnego oraz kulturowego. Badacze omówili kwestie dotyczące: przedstawienia lwowskiej biblioteki uniwersyteckiej w przewodnikach lwowskich (Marianna Mowna, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka – Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка), historii prac bibliograficznych w BNLNU w latach 1946-1950 (L. Kupin), biblioteki jako centrum naukowo-kulturowego na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Kielcach (Aleksandra Lubczyńska, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach),

partycypacji społecznej i ekonomicznej w bibliotekach (M. Kowalczyk), aksjologicznych i praktycznych aspektów współczesnej biblioteki (Walentyna Hitik, Biblioteka Bukowińskiego Uniwersytetu Medycznego w Czerniowcach – Библиотека Буковинського державного медичного університету, Чернівці), pracy praktycznej z internetowymi zasobami informacji naukowej (Anna Cimbal, Biblioteka BUM w Czerniowcach).

Obrady sekcji trzeciej, moderowanej przez Igora Petrij (BNLNU) i Ryszarda Nowakowskiego (ZNiO), poświęcone były wydawnictwom ciągłym: prasie polskiej (1801-1939) w zbiorach Biblioteki Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki (Библиотека Наукового товариства імені Шевченка у Львові; R.Nowakowski), zasobom „Kwartalnika Historycznego” w zasobach BNLNB (Mirosława Kolodij, BNLNU), przedstawieniom lwowskich instytucji szkolnictwa wyższego w czasopismach z lat 1901-1918 (I. Petrij), zagadnieniach krymskim z lat 1917-1918 na łamach czasopisma „Діло” (Zulfiya Jahjeva, BNLNU), kwestiom przypisów i bibliografii w czasopismach XXI w. (Galina Bilovus, BNLNU) oraz czasopismom jako materiale źródłowym dla prac magisterskich (Julia Sirota, BNLNU).

Sekcja czwarta, prowadzona przez Nazara Lostina (BNLNU) i Wandę Ciszewską (UMK), obejmowała zagadnienia związane z kulturą książki i czytelnictwem. Badacze przedstawili referaty dotyczące: marginaliów w wydaniach *Sentencji* Piotra z Lombardii ze zbiorów Biblioteki Narodowej Ukrainy im. W.I. Wernadskiego w Kijowie (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського; Aleksander Ohrimenko, Kijowski Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), działalności typograficznej Bractwa Uspieńskiego we Lwowie w XVIII w. w kontekście ówczesnej kultury literackiej (Oleg Druzdev, Archierarchia Lwowska – Львівська Архiepархія Української Греко-Католицької Церкви), źródeł do badań nad kulturą książki bernardynów lwowskich w XVIII w. w zbiorach BNLNU (N. Lostin), kultury słowa i obrazu na podstawie ilustracji o motywach demonologicznych (Wiktoria Kmet, BNLNU), współczesnej książki obrazkowej jako wariacie czytania (Alina Brzuska-Kępa, UŁ), czytania jako zjawiska synergetycznego (Natalia Demczuk, BNLNU) oraz polskiego rynku książki na przestrzeni ostatnich kilku lat (W. Ciszewska).

Jak wyżej wspomniano w czasie konferencji odbyło się seminarium „Verbum et Scriptum”, kolejne z cyklu spotkań pod tym samym tytułem poświęconych zagadnieniom książki dawnej i rękopisów. Podczas obecnego seminarium, moderowanego przez Mikołaja Ilkiv-Svidnickiego, wysłuchano trzech referatów na temat: rękopisów arabskich w zbiorach BNLNU (Michał Jakubowicz, Centrum Studiów Islamskich Narodowego Uniwersytetu w Ostrogu – Центр ісламознавчих досліджень Національного університету

„Острозька академія”), cech „papieru orientalnego” (M. Ilkiv-Svidnickij) oraz kolekcji rękopisów ormiańskich w zbiorach BNLNU (Anusavan Mesopian, BNLNU). W dyskusji uczestniczyli Andrzej Feloniuk z Instytutu Archeologii Ukraińskiej i Badań Źródłowych Ukraińskiej Akademii Nauk (UAN; Українська Академія Наук), Irina Martyniuk z Instytutu Studiów Orientalnych LNU oraz Irina Gajuk z Lwowskiej Narodowej Akademii Sztuki (Львівська національна академія мистецтв).

Drugie seminarium zorganizowane podczas konferencji (moderator: Aleksander Sedliar, BNLNU) poświęcone było zagadnieniom bibliograficznym. W jego trakcie wygłoszone zostały dwa referaty: na temat działalności Iwana Naumowicza (Ljubov Pugacz, BNLNU) oraz Towarzystwa im. Mychajła Kaczkowskiego w latach 1874-1885 (A. Sedliar). Do dyskusji zaproszono Mariana Mudrija, dziekana Wydziału Historii LNU, Elenę Arkuszę z Wydziału Historii Najnowszej Instytutu Ukrainoznawstwa im. I. Kryptakiewicza UAN oraz Irinę Orlevicz z Wydziału Historii Nowożytnej UAN.

W ramach obchodów jubileuszu BNLNU po zakończeniu obrad naukowych organizatorzy przygotowali dla uczestników konferencji w czytelni głównej bardzo ciekawy spektakl kostiumowy nawiązujący do historii księżnicy pt. *Мелодія книги* (Melodia książki) z oprawą muzyki klasycznej w wykonaniu znakomitego duetu Jegora i Roksolany Gruszyn. W przedstawieniu wzięli udział dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej wraz z pracownikami. Po spektaklu goście obejrzeli także film przedstawiający funkcjonowanie lwowskiej księżnicy uczelnianej oraz jej poszczególnych działów.

Organizatorzy planują wydać referaty wygłoszone w trakcie konferencji w czasopiśmie „Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»”.

Agnieszka Franczyk-Cegła
Dział Starych Druków,
Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Polska
agnieszka.fraczyk-cegla@znio.pl
ORCID 0000-0002-1231-925X

V Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa”, Toruń 18-19 X 2018 r. – sprawozdanie

W 2018 r. Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (IINiB UMK) po raz piąty zaprosił przedstawicieli polskiej nauki do udziału w konferencji „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa”. Idea cyklicznych spotkań sięga roku 2008, w którym po raz pierwszy zorganizowano konferencję pod hasłem „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa w Polsce w XIX i XX wieku”. Skład komitetu naukowego konferencji tworzyli wówczas Grażyna Gzella, Jacek Gzella, Bronisława Woźniczka-Paruzel oraz Iwona Imańska. Za organizację tej pierwszej konferencji (i kolejnych trzech spotkań) odpowiedzialni byli: Dorota Degen oraz Marcin Żynda. Wysłuchano wówczas 34 wystąpień (z zaplanowanych 37), przygotowanych przez przedstawicieli 15 ośrodków naukowych z całego kraju, zarówno bibliologicznych, jak i filologicznych czy historycznych. Poruszane zagadnienia oscylowały wokół podstaw prawnych funkcjonowania cenzury, polityki władz wobec prasy i książki, relacji między autorem a cenzurą czy wreszcie konkretnych ingerencji cenzorskich w wybrane tytuły¹. Pokłosiem tej pierwszej konferencji jest obszerna (prawie 600-stronicowa) monografia opublikowana w 2010 r.² Właśnie w tym roku odbyła się druga ogólnopolska konferencja naukowa, zatytułowana już „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich od XIX wieku do czasów współczesnych”, a w latach 2012 i 2014 – kolejne. Powiązane z nimi materiały konferencyjne opublikowało Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika³, część tekstów zamieszczono na łamach zaprzyjaźnionych periodyków: bibliologicznego – „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2013, nr 2 (11) oraz historycznego – „Klio” 2011, nr 17 (2); 2014, nr 28 (1).

¹ J. Edwarczyk, *Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa w Polsce w XIX i XX wieku” (Toruń, 18-19 listopada 2008 r.)*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2009, nr 1 (2), s. 166-167.

² *Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, pod red. D. Degen i J. Gzelli, Toruń 2010.

³ *Nie po myśli władzy. Studia nad cenzurą i zakresem wolności słowa na ziemiach polskich od wieku XIX do czasów współczesnych*, pod red. D. Degen, M. Żyndy, Toruń 2012; „*Nie należy dopuszczać do publikacji*”. *Cenzura w PRL*, red. G. Gzella, J. Gzella, Toruń 2013; *Zakazane i niewygodne. Ograniczanie wolności słowa od XIX do XX wieku*, red. D. Degen, G. Gzella, J. Gzella, Toruń 2015.

W 2018 r., po kilkuletniej przerwie, po raz piąty IINiB UMK zaprosił do podjęcia wspólnych interdyscyplinarnych rozważań na temat różnych przypadków ograniczania wolności słowa. Tym razem konferencja odbyła się w nieco zmienionej formule – zrezygnowano z wprowadzania ograniczeń, zarówno terytorialnych, jak i chronologicznych w zakresie podejmowanych zagadnień. Intencją organizatorów było wznowienie dyskusji na temat mechanizmów służących kontroli słowa, praktycznych przejawów działalności organów władzy za tę kontrolę odpowiedzialnych oraz możliwych skutków wprowadzanych ograniczeń bez względu na to, kiedy i gdzie miały miejsce.

V Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa” odbyła się w dniach 18-19 X 2018 r. Komitet naukowy konferencji tworzyli przedstawiciele toruńskiej bibliologii: Ewa Głowacka, G. Gzella, J. Gzella, Małgorzata Kowalska oraz Kamila Budrowska z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku (IFP UB). Przewodniczyła Wanda A. Ciszewska (IINiB UMK). Funkcję sekretarza konferencji pełniła Barbara Centek, która – wspólnie z Piotrem Ruderą oraz Weroniką Kortas – odpowiadała za organizację tego naukowego przedsięwzięcia. Stronę WWW konferencji⁴ prowadził Przemysław Krysiński.

Gości konferencji przywitał Dziekan Wydziału Nauk Historycznych Stanisław Roszak. Swoimi wspomnieniami z organizacji pierwszych toruńskich spotkań poświęconych cenzurze podzielił się prof. J. Gzella (IINiB UMK), a następnie W.A. Ciszewska (IINiB UMK) życzyła zebranych owocnych obrad i przekazała prowadzenie Michałowi Rogożowi z Instytutu Nauk o Informatyce Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie (INoI UP).

Na plenarne obrady pierwszego dnia złożyło się łącznie siedem wystąpień, chronologicznie mieszczących się w okresie od końca XIX w. do czasów współczesnych. Jako pierwsza wystąpiła G. Gzella (IINiB UMK) z referatem zatytułowanym *Procesy prasowe redaktorów „Gazety Gdańskiej” z lat 1891-1914*. Prelegentka przybliżyła 30 procesów, w których oskarżonych było łącznie 15 redaktorów odpowiedzialnych. W rezultacie redakcja gdańskiego periodyku musiała zapłacić 2430 marek grzywny, a kilku z redaktorów zostało skazanych na więzienie. Z kolei Grażyna Wrona (INoI UP) w swoim wystąpieniu *Nie tylko białe plamy. Prasa jako źródło do badań historycznych cenzury (na przykładzie czasopism krakowskich z lat 1918-1939)*, postawiła tezę, że prasa jest nie tylko obiektem analiz, ale należy ją także uznać za ważne źródło w badaniach nad funkcjonowaniem cenzury w danym przedziale czasowym, przede wszystkim w kontekście prawnym, politycznym czy też kulturowym. W kolejnym wystąpieniu *Badania filologiczne nad cenzurą PRL. Stan badań, ustalenia, perspektywy* K. Budrowska (IFP UB) zreferowała

⁴ *Niewygodne dla władzy*, [online] <http://niewygodnedlawnlwdzy.umk.pl/> [dostęp 13.12.2018].

najważniejsze ustalenia w zakresie badań filologicznych nad cenzurą PRL, wskazała zmiany, jakie wniosły one do obrazu literatury lat 1945-1989, a co istotne zarysowała perspektywy dalszych prac badawczych.

Po przerwie K. Budrowska (IFP UB) objęła przewodniczenie obradom plenarnym. Drugą częścią rozpoczęło wystąpienie Katarzyny Wodniak z Katedry Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. W referacie *Mało miłości w „Przyjaciółce”*. *Fikcja eskapistyczna o tematyce uczuciowej w masowym tygodniku kobiecym w latach 1948-1989* prelegentka dokonała analizy tekstów literackich zamieszczanych na łamach popularnego periodyku kobiecego. Z jej ustaleń wynika, że polityka literacka tygodnika zakładała przemilczanie bądź pomijanie popularnej beletrystyki kobiecej o charakterze obyczajowo-miłosnym. W kręgu zagadnień związanych z Polską Ludową pozostał Piotr Nowak z Instytutu Językoznawstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. W referacie *Uwarunkowania cenzuralne w PRL i NRD. Paralele i (nie)podobieństwa* Autor postawił tezę, że dopiero porównanie z systemami cenzuralnymi, jakie istniały w „bratnich krajach” socjalistycznych pozwoli na pełną ocenę funkcjonowania cenzury w Polsce. Z kolei Grzegorz Nieć (INoI UP) w wystąpieniu zatytułowanym *Ograniczenia wolności słowa na ziemiach czeskich – główne problemy, intrygujące przypadki, stan badań* przedstawił pokrótce studia nad dziejami cenzury w Czechach, przybliżył także efekt tych działań – monumentalną monografię pt. *V obecném zajmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014* z 2015 r. W kolejnym wystąpieniu *To nie jest Trójka, którą kochaliśmy...* Jolanta Chwastyk-Kowalczyk z Instytutu Dziennikarstwa i Informacji Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (IDiI UJK) zaprezentowała problem ingerowania w treść programów nadawców publicznych. Zjawisko to jest coraz częściej spotykane i wynika z polityki rządu. Takie zachowanie decydentów spotyka się ze sprzeciwem – coraz liczniejsza grupa reporterów zrywa współpracę z radiem, które kiedyś było reprezentantem kultury wysokiej.

Dalszą część obrad prowadzono w sekcjach. Sekcja pierwsza dedykowana zagadnieniom prasoznawczym, moderowana była przez G. Gzellę (INiB UMK), a po przerwie przez G. Niecia (INoI UP). Jako pierwszy w tej sekcji wystąpił P. Rudera (INiB UMK) z referatem *Kontrola słowa w czasopiśmie ogólnoinformacyjnych Torunia w dwudziestoleciu międzywojennym*, w którym przedstawił działania aparatu państwowego wobec wybranych, toruńskich tytułów prasowych (np. „Klasowiec” czy „Demokrata”). Następnie M. Żynda z Biblioteki Pedagogicznej im. gen. bryg. prof. Elżbiety Zawackiej w Toruniu zaprezentował referat *„Choroba cenzury” a grudziądzki i katowicki „Szczutek” z 1928 roku i „Nowy Szczutek” z 1929 r.* W swoim wystąpieniu Autor przybliżył dzieje tych pism satyrycznych i ich prześmiewczy

sposób informowania o przypadkach nadzoru ze strony władz sanacyjnych. W kolejnym referacie *Cenzura na przykładzie wojskowego pisma „Polska Walcząca”* Ewelina Godlewska z Biblioteki Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie omówiła periodyk Wydziału Propagandy i Oświaty Ministerstwa Spraw Wojskowych wydawany początkowo we Francji, a później w Wielkiej Brytanii. Podała także przykłady ingerencji cenzorów wojskowych w treść pisma. W tematyce II wojny światowej pozostał również Sebastian Fikus z Zakładu Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego, który w wystąpieniu *Cenzura w radiofonii III Rzeszy* zapoznał zgromadzonych z kontrolą treści w narodowo socjalistycznych mediach. Programy radiowe monitorowane były przez 30-tyśięczną rzeszę konfidentów pracujących na zlecenie Służby Bezpieczeństwa SS, a słuchanie obcych radiostacji było zakazane pod groźbą kary śmierci. Sekcję zamknęła wypowiedź Klaudii Dąbrowskiej z Katedry Prawa Konstytucyjnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Prelegentka w referacie zatytułowanym *Wydawanie prasy przez władze jednostek samorządu terytorialnego zagrożeniem dla wolności słowa?* zwróciła uwagę na fakt, że periodyki te promują aktualnie urzędujące władze, a jednocześnie utrudniają innym dziennikarzom dostęp do informacji. Jej zdaniem aktywność wydawnicza jednostek samorządu terytorialnego powinna być ograniczona do działalności o charakterze informacyjnym czy administracyjnym, co pozwoli na rozwój lokalnej i niezależnej prasy prywatnej.

Równoległą sekcję drugą poświęconą sprawom książki i bibliotek prowadziła J. Chwastyk-Kowalczyk (IDiI UJK), a po przerwie – Marek Tobera z Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego (WDIiB UW). To właśnie M. Tobera otworzył sesję drugą referatem *Zawłaszczenie układu księgarskiego. Ustanowienie państwowego monopolu w handlu książką 1949-1950*, w którym zaprezentował mechanizm wprowadzania monopolu państwowego w handlu książką w latach 1945-1950. Zwrócił także uwagę, że większość badaczy koncentruje się głównie na sprawach dotyczących oficyn, z reguły traktując księgarstwo jako zagadnienie drugoplanowe. Z kolei M. Rogoż (INoI UP) w wystąpieniu zatytułowanym *Zmagania z cenzurą Instytutu Wydawniczego „Nasza Księgarnia” w zakresie edycji książek dla dzieci i młodzieży (1948-1956)* przedstawił działania Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, które wpłynęły na aktywność wydawniczą najważniejszej po II wojnie światowej oficyny sprofilowanej na książkę dla młodego odbiorcy. Wskazał przy tym na specyfikę języka wypowiedzi cenzorskich oraz często pojawiające się sprzeczności w formułowanych opiniach. Z kolei Teresa Święćkowska (WDIiB UW) w referacie *Monopol na słowo. Cenzuralne implikacje regulacji produkcji i dystrybucji książki* skoncentrowała się na ograniczeniach wolności słowa wynikających

z przywilejów drukarskich, a w późniejszym etapie z uregulowań ustawowego prawa autorskiego.

Po przerwie jako pierwsza referat, zatytułowany *Selekcja księgozbiorów w woj. pomorskim w latach 1947-1950*, wygłosiła W.A. Ciszewska (INiB UMK). Prelegentka usystematyzowała wiedzę na temat dotychczas opublikowanych spisów wydawnictw „zdezaktualizowanych i szkodliwych” oraz „wykazów książek podlegających wycofaniu”, a następnie przybliżyła „oczyszczanie” księgarń prowadzone w województwie pomorskim i selekcje księgozbiorów na tym terenie do roku 1950. W problematyce selekcji bibliotecznych pozostała Marta Pękalska z Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. W wystąpieniu *Biblioteka Ossolineum a cenzura biblioteczna PRL* przedstawiła różnorodne problemy tej księżnicy związane z gromadzeniem i udostępnianiem „zbiorów zastrzeżonych”. Zwróciła także uwagę, że mimo pewnych ograniczeń od lat 70. do zbiorów Biblioteki trafiały liczne emigracyjne (polityczne i historyczne) księgozbiory i archiwa. Obrady sekcji zamknęło wystąpienie Beaty Konopskiej z Zakładu Kartografii i Geomatyki UMCS. W referacie *Mapy szkolne przedmiotem szczególnej troski cenzury w okresie PRL* prelegentka przybliżyła procedury cenzurowania publikacji kartograficznych, podkreślając, że mechanizmy postępowania w przypadku kartografii szkolnej nie są jeszcze w pełni poznane. Niemniej głównym przedmiotem ingerencji cenzury były tytuły map i wyjaśnienia w legendzie, nazwy geograficzne, administracyjne czy polityczne, a zwłaszcza treści o tematyce społeczno-gospodarczej.

Kolejny dzień konferencji rozpoczął się od obrad w dwóch równoległych sekcjach. Sekcją trzecią – moderowaną przez W.A. Ciszewską (INiB UMK) – zainicjowało wystąpienie Przemysława Benkena z Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie. W referacie *Polski aparat bezpieczeństwa w walce z tzw. ośrodkami dywersji ideologicznej w Czechosłowacji w 1968 r.* przedstawił on działania, takie jak zagłuszanie lub wykorzystywanie jednostek komandosów, podejmowane przez polski aparat bezpieczeństwa wobec tzw. nielegalnych radiostacji działających na terytorium Czechosłowacji przed i w trakcie operacji „Dunaj”. Aktywność służb specjalnych była także przedmiotem wystąpienia B. Centek (INiB UMK). Jej referat *Służby specjalne PRL wobec «niedojrzałych» i «beztreściowych» spektakli „Grupy Chwilowej”* dotyczył działań operacyjnych podejmowanych w stosunku do przedstawicieli studenckiego teatru funkcjonującego w latach 70. przy UMCS w Lublinie.

Dalsza część obrad sekcji trzeciej poświęcona już została problematyce bieżącego ograniczania słowa. Adrian Madej z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego w wystąpieniu *Przemilczane, czyli o poprawności politycznej w niemieckim prasowym dyskursie migracyjnym* podjął kwestię sposobów prezentacji informacji związanych z polityką migracyjną RFN

na łamach opiniotwórczych dzienników ogólnoniemieckich (np. „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, „DieWelt”). Natomiast zainteresowanie Klaudii Ohnsorge, reprezentującej Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, skoncentrowało się wokół braku wolności mediów w Turcji. Jej referat *Ograniczanie wolności słowa w Turcji w trakcie Rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju* prezentował liczne przykłady cenzury za kadencji prezydenta Turcji, Recep Tayyip Erdoğan. W ostatnim czasie zlikwidowano tam prawie 200 niewygodnych dla rządu mediów oraz aresztowano prawie 80 000 obywateli, w tym kilkuset dziennikarzy.

Sekcji czwartej przewodniczyła M. Kowalska (INiB UMK). Obrady rozpoczęły się od wystąpienia Ewy Danowskiej z Polskiej Akademii Umiejętności. Prelegentka w referacie *Konstanty Majeranowski – najsłynniejszy cenzor Wolnego Miasta Krakowa* omówiła sylwetkę tego niezwykle gorliwego cenzora i przytoczyła kilka anegdot na jego temat. Z kolei Wiktor Gardocki (IFP UB) w wystąpieniu zatytułowanym *Portret cenzora. Na podstawie dokumentów GUKPPiW z lat 1945-1989* podjął próbę przedstawienia przykładowego, „cenzorskiego” życiorysu. Omówił takie aspekty, jak proces zatrudniania urzędników, funkcjonowanie urzędu na różnych szczeblach czy typy dokumentów wewnętrznych. Ten referat wzbudził szczególne zainteresowanie wszystkich uczestników konferencji i ożywioną dyskusję koncentrującą się wokół kwestii: czy cenzor był przypadkowym, niekompetentnym pracownikiem aparatu kontroli czy też jego przeoczenia i omyłki wynikały z świadomych działań motywowanych nieustalonymi celami.

Kolejne wystąpienia w tej sekcji dotyczyły już ograniczania wolności słowa w przestrzeni Internetu. W. Kortas (INiB UMK) w referacie *Autocenzura w społecznościach internetowych* zwróciła uwagę na autokontrolę obecną na forach internetowych czy w portalach społecznościowych wynikającą m.in. z netykiety. Natomiast Piotr Chmielewski (INiB UMK) w wystąpieniu *Przeciwdziałanie cenzurze w Internecie – przegląd wybranych możliwości* zaprezentował potencjalne metody zwalczania tego zjawisku, jak technologia oparta na blockchain, sieć Tor oraz alternatywy dla Facebooka i Google z wykorzystaniem możliwości portalu <https://alternativeto.net/>.

Konferencję zakończyły obrady plenarne moderowane przez P. Nowaką (UAM). W tej części jako pierwsza wystąpiła Lucyna Chmielewska z Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. W referacie „*Areopagitica*” Johna Milтона jako jeden z pierwszych głosów przeciw cenzurze państwowej przybliżyła argumentację Milтона dotyczącą swobody wypowiedzi, która mimo upływu czasu nie straciła na aktualności. Z kolei Karol Dobrzeńcki z Wydział Prawa i Administracji UMK w wystąpieniu *Kontrowersje prawne wokół zmiany ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej* podjął trudną kwestię penalizacji różnych form tzw.

kłamstwa historycznego, zaprezentował także argumentację zwolenników i przeciwników tezy o konstytucyjności omawianej ustawy. Jako ostatni wystąpił Michał Czarnecki z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W referacie *Między edukacją a cenzurą. Spory o polską politykę historyczną* przedstawił wyniki badań nad polskimi dyskusjami dotyczącymi racji prowadzenia aktywnej polityki historycznej. Dwie odmienne koncepcje omówił na przykładzie debaty wokół otwarcia Muzeum Powstania Warszawskiego (lata 2004-2006) oraz polemikach związanych z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku (lata 2008-2017).

Podczas dwóch dni uczestnicy konferencji wysłuchali 29 referatów (z planowanych 31) przygotowanych przez przedstawicieli 19 ośrodków naukowych, bibliotek i wyższych uczelni z kraju. Rozszerzenie formuły konferencji zaowocowało wystąpieniami dotyczącymi ograniczania wolności słowa, nie tylko w Polsce, ale również w Czechach, Niemczech czy Turcji. Podejmowana problematyka w większości wypadków koncentrowała się wokół PRL-u, ale zaprezentowano również wystąpienia dotyczące XIX w. czy bieżących wydarzeń. Omówiono zagadnienia związane z cenzurą w okresie zaborów, podano przykłady ograniczania wolności słowa w Polsce po odzyskaniu niepodległości, jak i z okresu II wojny światowej, zaprezentowano mechanizmy cenzury w dobie PRL-u, by na koniec skoncentrować się na cenzurze w Internecie. V Ogólnopolska Konferencja „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa” wniosła wiele do dyskursu naukowego, do czego niewątpliwie przyczyniły się przygotowane na bardzo wysokim poziomie referaty oraz profesjonalne wystąpienia prelegentów.

Wanda A. Ciszewska
Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, Polska
tai@umk.pl
ORCID 0000-0001-8716-9869